

Lausunto

Oikeusministeriölle

Asia: Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistaminen

Lausunnon antaja: Fasper-hanke / Suomen sovittelufoorumi ry

Suomen sovittelufoorumi ry:n Fasper-hankkeessa on tutkittu perheiden erokonflikteja ja kehitetty uusia käytäntöjä niiden ratkaisemiseksi perheasioiden sovittelun keinoin.

Kehittämistyön tuomien havaintojen perusteella haluamme tuoda esiin seuraavia näkökohtia 25.1.2016 päivättyyn muistioon lapsenhuoltolain kehittämistarpeista.

2.1 Vuoroasumisjärjestelyt

Muistiossa todetaan vuoroasumisen yleistyneen asumismuotona ja todetaan, että nykylainsäädännön mukaan asia toteutetaan sopimuksissa siten, että asuminen määritellään toisen vanhemman luokse ja tapaamiset toisen vanhemman kanssa määritellään niin laajoiksi, että lapsi käytännössä asuu toisen luona puolet ajastaan. Jo tämä toteutustapa kertoo siitä, että lainsäädäntö ei tällä kohtaa ole pysynyt kehityksessä mukana.

On tärkeää selvittää, olisiko kahdessa paikassa kirjoilla olo mahdollista ja mitä käytännön hankaluuksia siitä mahdollisesti seuraisi. Yhtä tärkeää on selvittää, miten vanhempien saamat etuudet voitaisiin jakaa tasapuolisesti silloin kun lapsi viettää aikaa kummankin vanhemman luona yhtä paljon ja miten yhteiskunta voi erilaisin järjestelyin tukea lapsen arkea vuoroasumistilanteessa (mm. koulukuljetuskysymykset).

Vuoroasumista koskevassa keskustelussa on kuitenkin ollut häiritsevää se, että lähtökohtana on usein vaatimus siitä, että lapsi viettää määrällisesti saman pituisen ajan kummankin vanhemman kanssa. Tällöin lähtökohtana on vanhemman tarve tai toive – vaikka se perusteltaisiinkin lapsen edulla, lapsen tarpeella säilyttää yhteys molempiin vanhempiin tai järjestelyn tasapuolisuudella ja konflikteja estävällä vaikutuksella. Aidosti lapsilähtöinen tapa miettiä asiaa olisi tarkastella perheen jokaisen lapsen yksilöllisiä ominaisuuksia ja tarvetta arjen järjestelyissä ja määritellä hänen kummankin vanhemman luona viettämänsä aika siitä käsin.

Asumis- ja tapaamisratkaisuja leimaa jossain määrin jäykkyys ja esimerkiksi ajatus siitä, että perheen kaikilla lapsilla tulee olla samanlaiset asumis- ja tapaamisratkaisut, on yleinen. On kuitenkin mahdollista, että vuoroasuminen on yhden perheen sisällä yhden lapsen etu, mutta toisen lapsen kehitystä vaarantava tekijä. Suotavaa olisi, että lainsäädäntö jatkossa rohkaisisi voimakkaammin ajattelemaan lapsia yksilöinä ja tekemään kunkin lapsen tarpeita vastaavia ratkaisuja, joissa olisi myös nykyistä enemmän ajallista joustavuutta tarpeiden muuttumisen myötä. Tästä näkökulmasta ajatellen on hankalaa mieltää, millaisia voisivat olla muistiossa esiin nostetut tarkemmat säädökset siitä, milloin vuoroasuminen on lapsen edun mukaista. Ainakin on hankalaa mieltää, mikä tällaisten tarkennusten merkitys voisi käytännössä olla.

2.2 Tuetut ja valvotut tapaamiset

Tuetut ja valvotut tapaamiset ovat keino, jossa yhteiskunta puuttuu varsin voimakkaasti vanhemmuuden toteuttamiseen. Keino on tarpeellinen tilanteissa, joissa lapsi tarvitsee suojelua. On kuitenkin viitteitä siitä, että tuettujen tai valvottujen tapaamisten vaatiminen voi olla osa vanhempien välistä konfliktia ja kytkeytyä enemmänkin vanhempien väliseen luottamuspulaan ja siitä seuranneeseen pelkoon ja huoleen. Tästä syystä asiaa koskevan lainsäädännön selkiyttäminen ja oikeuskäytännön yhtenäistäminen ovat tärkeitä. Myös varhainen sovittelu on keskeinen keino vaikuttaa vanhempien välisen luottamuksen säilymiseen ja aiheettomien valvottuja tapaamisia koskevien vaatimusten esittämiseen.

2.3 Muiden kuin vanhempien tapaamisoikeus

Muiden kuin vanhempien tapaamisoikeus on esimerkki ongelmasta, johon on mutkikasta hakea vastausta vain yksityiskohtaisemman lainsäädännön keinoin. Ongelmatilanteet ovat yleisesti tunnettuja: erotilanteessa osa lapsista ja isovanhemmista (tai muista läheisistä) menettää kokonaan yhteyden toisiinsa ja katoaa toistensa elämästä. Useimmissa tapauksissa lapsen etu olisi kuitenkin säilyttää yhteydet läheisiinsä. Muille kuin vanhemmille myönnettävät tapaamisoikeudet voisivat joissain tapauksissa edistää suhteiden ylläpitämistä, mutta samalla ne voisivat tuottaa uusia ongelmia. Muistiossa mainittiin lapsen arkeen tulevien aikataulujen lisääntyminen. Uudet tapaamisoikeudet ja ennen muuta tapaamisten toteutumatta jääminen voisivat myös aiheuttaa uusia oikeusriitoja ja tuoda lapselle uusia lojaliteettiriitoja. Juridista sääntelyä tärkeämpää olisikin kyetä vaikuttamaan vanhempiin niin, että he keskinäisistä pettymyksistä ja erimielisyyksistä huolimatta näkisivät tärkeäksi lapsen eri ihmissuhteiden säilyttämisen. Tällaiseen saatetaan päästä paremmin tiedottamisen, valistamisen ja sovittelun kautta kuin juridisin keinoin. Tässäkin asiassa muiden maiden kokemukset olisivat tärkeitä asian arvioimiseksi.

2.4 a) vieraannuttaminen ja muut tapaamisen toteutumiseen liittyvät vaikeudet

Viime aikoina maassamme on käyty keskustelua vieraannuttamisesta, jossa vanhemmat toimillaan estävät lapsen suhteen säilymistä vanhempiinsa. Keskustelussa oletetaan usein tyypilliseksi tilanne, jossa toinen vanhemmista tarkoituksellisesti pyrkii katkaisemaan lapsen ja toisen vanhemman välisen yhteyden. Kiistämättä millään muotoa näiden tilanteiden vakavuutta tai esiintymistä on ongelmallista, että julkisessa keskustelussa kuulemme ongelmatilanteista yleensä vain toisen osapuolen kuvauksen. Julkisen keskustelun ongelma on usein myös se, että yritämme saada monimutkaisille asioille yksinkertaisen selityksen ja ajaudumme katsomaan ongelmia vain yhden näkökulman tai käsitteen kautta. Silloin on vaarana, että ongelmaa koskeva keskustelu urautuu vain yhdensuuntaisiin tulkintoihin ja niistä tehtyihin johtopäätöksiin lainsäädännön kehittämistä. On esimerkiksi eri asia yrittää ratkaista ongelmaa nimeltä lapsen yhteyden katkeaminen toiseen vanhempaan kuin ongelmaa nimeltä vieraannuttaminen.

Lakialoitteet lähtevät oletuksesta, että kuvatuissa ongelmatilanteissa on kyse yksinomaan toisen vanhemman toteuttamasta tarkoituksellisesta vahingonteosta – ei eroon päätyneiden ihmisten välisestä epäluottamuksesta, jossa molempien ex-puolisoiden toimet vaikuttavat

toisiinsa ja kärjistävät tilannetta. Lähtökohta pohjaa ajatukselle, että ongelmiin on aina löydettävissä syyllinen ja että ongelmat kumpuavat toisen vanhemman persoonallisuudesta tai sen vääristymistä. Oletuksena näyttää olevan myös luottamus siihen, että tekojen kriminalisoinnilla ja syyllisen rankaisemisella ongelmatilanteet saadaan ratkaistua.

Kysymys on myös siitä, tarkastelevatko vanhemmat menneisyydessä tapahtuneita loukkauksia vai suuntaavatko he katseensa kohti tulevaisuutta. Vastuullinen vanhemmuus edellyttää sitä, että vanhempien katse on tulevaisuudessa: miten huolehdimme yhteisistä lapseemme kohdistuvista velvollisuuksistamme, jollainen lapsen oikeus tavata ja pitää yhteyttä etävanhempaansa on. Jos luodaan ehdotettu rangaistussäännös, siihen turvautuvat tai sen kohteeksi joutuvat vanhemmat suuntaavat huomionsa menneisyyden tapahtumiin: mitä tapahtui, kuka teki mitäkin, täyttääkö teko rikostunnusmerkistön, provosoiko toinen tekoa, onko joitakin teon rangaistavuutta vähentäviä tekijöitä jne.

4.3 Vanhempien oikeuksien ja velvollisuuksien täsmentäminen

Lapsenhuoltolain uudistaminen avaa myös laajemmat kysymykset lainsäädäntömme peruskäsitteistä. Kenties sekä huolto, asuminen, tapaaminen että elatus ovat käsitteinä sellaisia, etteivät ne enää vastaa perheiden tarpeita ja arjessa tehtäviä järjestelyjä. Voidaan myös miettiä, ruokkivatko nykylainsäädännön käsitteet itsessään vanhempien välistä vastakkainasettelua erotilanteessa ja voisimmeko toisenlaisilla käsitteillä ohjata vanhempia kohdentamaan huomiotaan ennen muuta lapsen tarpeisiin ja lapsen etuun.

Ohjaako huollosta tai asumisesta puhuminen ajattelemaan, että toinen vanhempi "saa" lapsen huollon tai asumisen itselleen? Muuttuisiko ajattelutapa, jos sopimuksessa määriteltäisiinkin huollon sijaan vanhempien velvollisuuksia ja oikeuksia suhteessa lapseen? Mitä tapahtuisi, jos asumisen ja tapaamisen sijaan puhuttaisiin luonapidosta ja määriteltäisiin luonapidon aikoja lapsen tarpeiden näkökulmasta?

Haluamme siis kiinnittää huomiota siihen, että lapsenhuoltolakia uudistettaessa olisi hyvä tilaisuus tarkastella myös lain keskeisiä käsitteitä ja pohtia niiden vaikutusta vanhempien toimintaan. Tältä osin olisi varmasti hedelmällistä kerätä tietoa muissa maissa toteutetuista vastaavista uudistuksista.

4.4 Vanhemmuussopimus

Lakialoitteessa LA 100 / 2014 vp on esitetty vanhemmille mahdollisuutta tehdä jo etukäteen sopimus lapsen huollosta ja tapaamisesta vanhempien avioeron varalta. Ehdotuksen suurin ongelma liittyy nähdäksemme siihen, että ennakkoon tehtävä sopimus jättää kokonaan huomiotta sopimuksen kohteena olevan lapsen ja hänen yksilölliset tarpeensa ja voi siten olla lapsen edun vastainen. Lasta koskevan sopimuksen ensisijainen lähtökohta tulisi kuitenkin olla juuri tietyn lapsen tarpeet arjen järjestelyjen suhteen. Tämänkaltaisella aiesopimuksella pyrittäisiin siis vain hillitsemään vanhempien mahdollisesti riitaantuessaan esittämiä vaatimuksia tarkastelematta lainkaan asiaa lapsen tarpeiden näkökulmasta. Ennakkoon tehtävä sopimus ei myöskään kykene ennakoimaan vanhempien omissa elämäntilanteissa tapahtuvia muutoksia, joten voi käydä niin, ettei sopimus erotilanteessa olekaan enää vahvistamiskelpoinen.

Muistiossa mainittujen erotilanteessa tehtävien vanhemmuussuunnitelmien käyttömahdollisuuksia olisi tärkeää selvittää. Ne voisivat tarjota käyttökelpoisen välineen tukea vanhempien omia neuvotteluja ja edistää vanhempien sitoutumista keskinäisiin sopimuksiinsa. Vanhemmuussuunnitelmat olisivat myös hyvää materiaalia internet-pohjaisessa ohjauksessa ja neuvonnassa.

4.5 Sovittelu ja muu varhaisen vaiheen tuki

Mikäli lapsen huollosta ja tapaamisesta sopiminen tuottaa vanhemmille vaikeuksia, heillä on käytettävissään erilaisia keinoja konfliktin ratkaisemiseen. Näistä tärkeimmät ovat sosiaalitoimen tarjoama perheasioiden sovittelu, huoltoriitojen asiantuntija-avusteinen sovittelu tuomioistuimessa sekä asian ratkaiseminen oikeudenkäynnillä. Lapsenhuoltolain uudistamisen yhteydessä olisi tärkeää tarkastella näitä palveluja kokonaisuutena ja selvittää niiden keskinäisiä suhteita ja toimivuutta asiakkaiden näkökulmasta. Tällä hetkellä esimerkiksi asian käsittelylle on asetettu määräaika asiantuntija-avusteisen tuomioistuinsovittelun osalta, mutta ei perheasioiden sovittelun tai oikeudenkäyntimenettelyn osalta. Asian käsittelyyn liittyvät määräajat, palvelun saatavuus ja palvelun hinta ovat kaikki tekijöitä, jotka vaikuttavat siihen, miten asiakkaat ohjautuvat käyttämään näitä eri palveluita.

Perheasioiden sovittelua koskevat säädökset kaipaavat kipeästi uudistamista. Uudistaminen tulisi myös suhteuttaa huoltoriitojen tuomioistuinsovittelua koskeviin säädöksiin.

Säädöksissä on tarpeen määritellä sovittelulle asetettavista määräajoista sekä sovittelijoiden pätevydestä. Perheasioiden sovittelun salassapitoa koskevat säädökset ovat tällä hetkellä täysin epäselvät eikä niistä ole voimassaolevaa lainsäädäntöä. Asia vaatii pikaista korjausta, jotta sovittelun salassapitoa ja kirjaamista koskevat säädökset ovat selviä, kun asiakasasiakirjoista vahvistetaan uutta lainsäädäntöä.

Perheasioiden sovittelua koskevat säädökset ovat tällä hetkellä avioliittolaissa (411/1987), jossa 5 luku käsittelee perheasioiden sovittelua. Etenkin kun perheasioiden sovittelua käytännössä tarjotaan myös avoliitossa olleille, säädösten sisällyttämiselle avioliittolakiin ei ole erityisiä perusteluja. Säädösten uudistamisen ja yhtenäistämisen yhteydessä olisi tarpeen etsiä säädöksille nykyistä tarkoituksenmukaisempi paikka ja yksi mahdollisuus voisi olla sisällyttää perheasioiden sovittelua koskevat säädökset lapsenhuoltolakiin.

Tähän saakka perheasioiden sovittelua on kehitetty kertaluontoisilla projekteilla ja avustuksilla (esimerkiksi Fasper-hanke 2009-2014 ja hankkeessa kehitettyjen mallien kouluttaminen 2015-2016). Tästä eteenpäin on tarpeen, että perheasioiden sovittelun kehittämisestä ja käyttöönoton vahvistamisesta vastaa selkeästi ja pitkäjänteisesti yksi vastuullinen taho. Lapsi- ja perhepalvelujen kehittämiseen tähtäävä Lape-hanke ja tulossa oleva sote-uudistus tarjoavat hyviä mahdollisuuksia perheasioiden sovittelun tarkoituksenmukaiseen ja aiempaa aktiivisempaan alueelliseen järjestämiseen.

Lapsenhuoltolain uudistaminen merkitsee mahdollisuutta tarkastella laajemmin eroperheille tarjolla olevia palveluja ja niiden tehokkuutta yhtäältä konfliktien estämisessä ja toisaalta konfliktien ratkaisemisessa. Osallistuin toukokuussa 2015 Haagissa sikäläisen oikeus- ja turvallisuusministeriön järjestämään High Conflict Divorce – seminaariin, jossa tarkoituksena oli tutustua siihen, miten eri maissa pyritään estämään kärjistyneitä eroriitoja ja huoltoriitakierteitä. Seminaarissa norjalainen tutkija Odd Arne Tjersland esitti suosituksenaan viranomaisille portaittaisen mallin, jonka avulla hänen käsityksensä mukaan olisi mahdollista estää huoltoriitojen kärjistymistä ja tarjota tukea perheille mahdollisimman varhaisessa vaiheessa sekä taloudellisesti ja tehokkaasti.

- vakiinnuttakaa perheneuvonnan ja -ohjauksen järjestelmä, joka on mieluiten ilmainen kaikille
- säätäkää laki, joka edellyttää, että vanhemmat tekevät aina erotilanteessa kirjallisen sopimuksen lapsen asioiden järjestämisestä
- kehittäkää internet-pohjainen sivusto, joka tukee ja avustaa vanhempia lapsen asioita koskevan kirjallisen sopimuksen tekemisessä
- säätäkää pakollinen sovittelu niille vanhemmille, jotka eivät pysty esittämään kirjallista sopimusta sekä niille vanhemmille, jotka harkitsevat asian viemistä oikeuteen
- antakaa sovittelijalle oikeus velvoittaa vanhemmat osallistumaan vähintään kolmeen sovittelutapaamiseen

Mallin toimivuutta voisi olla hyödyllistä arvioida myös meillä. Se näyttää sisältävän monia sellaisia elementtejä, joiden kehittämiseen meillä on joka tapauksessa lähivuosina panostettava. Vanhempien neuvonnan lisääminen, internet-pohjaiset tukimuodot ja vanhemmuuden jatkumiseen tähtäävä sovittelu ovat kaikki asioita joihin panostaminen varhaisessa vaiheessa osaltaan vähentää kärjistyvien konfliktien määrää ja tuottaa sitä kautta merkittävää hyvinvointia perheiden erotilanteissa.

Helsingissä, 15.2.2016

Vaula Haavisto

projektipäällikkö

Fasper-hanke / Suomen sovittelufoorumi ry